

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LII: 1-2 (2018)

*Studia Philologica et Diachronica
in honorem Joakin Gorrotxategi*

Vasconica et Aquitanica

Joseba A. Lakarra - Blanca Urgell
(arg. / eds.)

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

Arabako herri izenen azentueraz

On the accentuation of Basque place names in Álava

Garazi de Olano Martinitz-Xil eta Gorka Elordieta

Euskaraz Koop. eta UPV/EHU

Abstract

This paper analyzes the stress patterns of town and village names of the province of Araba (Basque Country, Spain). There are many names that are accentuated closer to the beginning of the word than to the end of the word (Gardélegi, Etxábarri, Arrízala, Olábezar, Gújuli, Róitegi, etc.). Other names, however, show word stress on the penultimate syllable: Aretxabaléta, Egiléta, Maturána, Urtupíña, Arenáza, Zubillága, Elorriága, Larrinóa, etc. The location of word stress towards the left edge does not coincide with the most frequent location of word stress in Spanish, that is, the penultimate syllable. Our analysis is that word stress is assigned to the last syllable of the root, in words of Basque origin. Thus, in place names with the structure root + affix(es) stress surfaces on the last syllable of the root, and in place names with compound word structure (i.e., root + root (+ affix)) stress surfaces on the last syllable of the first root. In words of Romance origin stress surfaces on the penultimate syllable.

Keywords: *word stress, Basque, place names, Álava.*

Laburpena

Lan honetan Arabako herri izenek gazteleraz erakusten duten azentuera aztertzen da. Badira izen asko azentua hitzaren hasieratik gertuago dutenak hitz bukaeratik baino (adibidez Gardélegi, Etxábarri, Arrízala, Olábezar, Róitegi, Gújuli, eta abar). Beste izen askok, ordea, azentua azkenaurreko silaban dute: Aretxabaléta, Egiléta, Maturána, Urtupíña, Arenáza, Zubillága, Elorriága, Larrinóa, etab. Ezkerralderagoko azentuera ez dator bat gazteleraz nagusi den patroiarekin, hau da, azentua azkenaurreko silaban ezartzen duenarekin. Gure analisisa da azentua euskal erroaren azken silaban ezartzen dela. Beraz, hitz elkartuen osaera duten toponimoetan, azentua lehen erroaren azken silaban ezartzen da, eta erro + atzizki(ak) egiturako toponimoetan, erroaren azken silaban. Erdal jatorrizko herri izen gehienek azkenaurreko silaban dute azentua, gazteleraz ohikoena den azentu kokagunean.

Hitz gakoak: *azentua, euskara, herri izenak, Araba,*

1. Sarrera

Lan honen xedea Arabako herri izenen azentuera aztertzea da.¹ Arabako herrien izenen ahoskera ez da nolana hiko, azentuera ezberdinak topatzen baititugu. Ohikoa da Araban gaztelaniaz halakoak entzutea: «Soy de Betoláza»,² «Vengo de Olaéta», «Está en Zabaláte» edo «Lo trae de Echegóien», baina baita «Me voy a Azázeta», «Voy a subir a Olárizu», «Vive en Gardélegi» edo «Me voy a Egíleor» bezalakoak. Hau da, leku-izenen azentua azkenaurreko silaban edo ezkerreago ager daiteke. Bigarren azentuera mota deigarria da, zeren 50 toponimo inguru daude horrelako azentuerarekin, eta hori ez da gaztelaren azentu eredu nagusia, hitzaren azkenaurreko silabakoa baizik. Gainera, kontuan izan behar dugu Araba aspalditik erdaldundutako herrialdea dela.

Arabako toponimoen azentueraren inguruan ez da lan monografikorik egin. Knörr (2000) saiatzan da azentuerari buruzko behaketak egiten, toponimoen silaba kopuruari eta morfologiari erreparatuz. Bi silabako toponimoek azentua ia beti lehen silaban dute (*Múrğa, Ócio, Áñua, Hérmua*, [...]) (Knörr 2000: 611). Hiru silabakoe-tan ohartarazten gaitu proparoxitonoak asko daudela («[...] *Vírgala, Zárate, Zuázola* (pero los jóvenes Zua-zó-la, según mi informante mayor)» (Knörr 2000: 612). Lau silabako toponimoen inguruan proparoxitonoak franko direla aipatzen du: «*Ibárguren, Mendíguren, Imíruri, Ilárduya, Estibaliz* [...]» (Knörr 2000: 613), baina grabeak ere asko direla diosku.

Toponimoen morfologia eta azentueraren artean lotura bat egon daitekeela aipatzen du Knörrek: bere ustez ez da kasualitate hutsa leku atzizki edota atzizki plural-gileak dituzten toponimoek azentu paroxitonoa izatea. Berak *-eta*, *-aga*, eta *-ano* eta *-ana* atzizkiak aipatzen ditu (*Arechavaléta, Berrosteguiéta, Antoñána, Quejána*, etab., cf. Knörr 2000: 616). Dena den, aitortzen du ez dagoela erabateko korrespondentzia, badirelako atzizkirik gabeko toponimoak edo toponimo atzizkidunak azentu proparoxitonoarekin: «Pero sin duda hay contraejemplos y hasta vacilación en el acento: he oído Ullibárrri, se dice Urrúnaga, [...]» (Knörr 2000: 611).

Ohar interesgarri bat egiten du toponimoen euskarazko edo erromantzezko jatorriari buruz: jatorri erromantzea duten *-ana* eta *-ano* atzizkiei dagokienez, azentu grabea mantentzen dutela dio: «Los nombres de raigambre latina mantienen el acento grave. Esto es evidente sobre todo en los terminados en *-ana* y *-ano* [...]: *Subijána, Ormijána, Lopidána* [...]» (Knörr 2000: 615).

Bestalde, 'izen + adjektibo' egitura duten toponimoen artean grabeak direnak erruz direla diosku: «En las estructuras "nombre + adjetibo" abundan los graves, sobre todo si se trata de formaciones diáfanas: *Mendizábal, Larragórri, Andagóya* [...]» (Knörr 2000: 615).

Ezbairik gabe, Arabako toponimoen inguruan Salaberrik (2015) egin du lanik sakonena, osoena eta zehatzena. Arabako 523 toponimoen izen ofiziala, dokumen-

¹ Azpimarratu nahi dugu lan hau ez dela Arabako toponimo guztien azentuerari buruzkoa, herrien edo herrixken izenen azentuerari buruzkoa baizik.

² Lan honetan, azentuaren kokagunea erakusteko azentua silaba azentuduneko bokalaren gainean adieraziko dugu tilde batekin, nahiz eta ortografikoki euskaraz ez egon, eta ezta gaztelaraz ere, azentua azkenaurreko silaban erortzen denean (eta hitza bokalez edo *-s* eta *-n* kontsonanteekin bukatuz).

tazioa, etimologia eta gaztelerazko eta euskarazko ahoskera azaltzen ditu.³ Ahoskera Nazioarteko Alfabeto Fonetikoaren bitartez adierazten du, eta azentuaren kokagunea azentu-marka baten bitartez markatzen du silaba azentuduneko bokalaren gainean. Adibide bat ematearren: «*Pronunc.: [be.lún.θa] / [be.lún.tsa]*»⁴ (Salaberri 2015: 129). Lehenengo ahoskera gaztelerarenari dagokio, eta bigarrena euskararenari, egileak ondo azaltzen duen moduan:

[...] en primer lugar viene, en general, la pronunciación castellana del topónimo, sea éste de origen eusquérico o no, y a continuación [...] la pronunciación vasca, entre paréntesis cuando es una forma que se deduce de la variante eusquérica ya perdida y olvidada [...] un poco adaptada a los hábitos lingüísticos de un hablante de euskara digamos «central» (Salaberri 2015: 33-34).

Hau da, gaztelerazko ahoskera arabarrek gazteleraz hitz egiterakoan erabiltzen duten forma da, eta Salaberriek lekukotasunak jaso ditu. Aldiz, Salaberriek proposatzen duen euskarazko ahoskera, batez ere azentuaren kokagunea, ezin da jakin arabarren euskalkian horrela zenik, idatzizko edo ahozko testigantzarik izan ezean. Salaberriek (2015) berak ondo dioen bezala, Araban administrazioko hizkuntzak lehenago latina eta gero gaztelania izan dira, eta euskaraz idatzitako toponimoek eta hauen jentilizioak (adib., *Axparreneco*, Perez de Lazarragaren olerkietan, edo Erdi Aroko kantetako *gamboar*) edo onomastikako adibideak (*Franguarbin*, lit. 'Francoren bidea'; *Ochoa Larreco*) beti ezartzen dira latinez edo gaztelaniaz idatzitako testuetan, eta askotan euskarazko forma eta gaztelaniazko forma agertzen dira garai berberean. Araba bezalako inguru elebidunetan, ohikoena izan da euskal jatorrizko toponimoak gazteleraz ere erabiltzea eta alderantziz, jatorri erromantzeko toponimoak euskaldunek ere erabiltzea.⁵ Salaberriek berak aitortzen duen bezala, proposatutako euskarazko ahoskerak gaur egun euskara batuan edo erdialdeko euskararen ahoskatutako formei dagozkie.

Beraz, lan honetarako gu gaztelerazko ahoskeran oinarrituko gara, benetan hura delako arabar guztiek ezagutzen duten forma, amankomunezko ezagutzako, dokumentatuta dagoena eta gaur egungo hiztunek erabiltzen dutena. Asumituko duguna da euskal jatorrizkoa den toponimo batek, nahiz eta gaztelerazko fonologiarekin ahoskatu, Arabako euskalkiaren testigantza utziko digula. Adibidez, *Arrizala* edo *Berrostegieta* bezalako toponimoak arabarrek gaur egun ere beraien gazteleran [a.rí.θa.la] edo [be.ros.te.ɣjé.ta] ahoskatzen badituzte, guk horiek hartuko ditugu kontuan, beraientzat dituzten formak direlako, elkarren artean ezagutzen dituztenak, ez

³ Toponimo gehienak bi motatakoak dira: 256 toponimo deskribatzaile (*Urizarra*, *Olabarri*, *Ibarguren*) eta 195 antroponimo (adib. *Antonius* > *(*fundu*) *antoninu* 'Antonius-en jabetza' > *Antolinu > *Andoliñū > **Andoli.u* > *Andolju > *Andollu*). Badira aurreko bi motetan sailkatzeko bi aukera ematen dituzten 13 toponimo ere, eta 59 toponimo ilunagoak, sailkapen argirik ez dutenak. Beste egile batzuk arinago proposatu badituzte etimologiak, Salaberriek (2015) aurkeztu egiten ditu hauek (Caro Baroja 1980; Mitxelena 1982, 1997; Nieto 1997; Albertos 2004, besteak beste). Batzuk onartu egiten ditu, baina sarritan etimologiaren ahuleziak edo akatsak erakusten ditu eta analisi hobekoak bilatzen ditu. Beste herri izen askotarako ez dago aurreko proposamenik eta berak eskaintzen ditu etimologiak.

⁴ Nazioarteko Alfabeto Fonetikoa zorrotz erabiliz, euskarazko ahoskeran afrikatuak [tʃ] beharko luke izan.

⁵ Toponimo batzuk ez datoz zuzenean latinetik edo gaztelanietatik, baizik eta zelteratik edo hizkuntza zeltiberiar batetik. Adib. *Lezama* (Salaberri 2015: 256-257). Beste batzuetan jatorria iluna da, eta ezin da etimologiarik ziurtatu: *Caránca*, *Cárcamo*, *Páganos*.

erdialdeko euskaraz edo euskara batuaz hitzun batek irakurriko lituzkeen [a.rí.şa.la] edo [berós.te.yi.e.tà], azentua beti hitzaren bigarren silaban erortzen delarik (hitz bukaerako azentu bigarrenkari batekin, batez ere hitz luzeetan). Ez ditugu kontuan hartuko ahozkoan erabiltzen ez diren izen ofizialak. Esate baterako, *Apellániz* herri izena jende guztiak erabiltzen du, eta jendeak badauki ahoskatzen, baina forma honekin batera ofizialak ere diren *Apilaiz* edo *Apinaiz* jendeak ez ditu erabiltzen, edo ez daki nola ahoskatu (gaztelera). Guk *Apellániz* hartu dugu kontuan. Muturrezko kasu batzuk ere badaude, *Portilla/Zabalate* adibidez. Jende guztiak ezagutzen duena eta nola ahoskatu ados dagoena *Portilla* da, ez *Zabalate*.

Euskal toponimiak morfologia aldetik bi kategoria erakusten dizkigu: batetik, ‘erro + erro’ formako hitz elkartuak⁶ eta, bestetik, ‘erro (+ erro) + atzizki (+ atzizki)’⁷ egituradunak. Lehen motaren adibide batzuk hurrengoak izango lirateke: *Atxondo* [haitz + ondo], *Etxebarria* [etxe + barri + -a], *Ibarrola* [ibar + ola], *Azkoitia* [haitz + goiti + -a], *Itsasondo* [itsas + ondo], *Aranguren* [aran + guren], *Azkoien* [haitz + goien], *Basaburua* [basa + buru + -a], *Berriozar* [berrio + zahar], *Arrizala* [harri + zabal + -a]. Bigarren motakoak: *Arrieta* [harri + -eta], *Aretxabaleta* [(h)areitz + zabal + -eta], *Berroztegieta* [berro + -(t)z + -tegi + -eta], *Arteaga* [arte + -aga], *Irulegi* [irul + -egi], *Elordi* [elor + -di], eta abar luze bat. Arabako toponimoak ere bi egitura hauetakoak dira.

Gaminderen (1998) hainbat herritako euskararen azentu ereduen deskribapenean, hiru udalerritako datuak baino ez ditu aurkezten: Aiara (Baranbio), Aramaio (Etxaguen eta Oleta) eta Legutio (Bilerle, Elosu, Nafarrate eta Urrunaga), 1980. urtean bildutako datuetan oinarrituz (Gaminde 1998: 35-39). Datuen arabera, bi silabako hitzetan azentua lehen silaban doa beti, singularrean edo pluralean, eta aditz partizipioetan ere (*ái(t)e*, *áma*, *báltza*, *óna*, *sárra*, *áuntzek*, *áistak*, *báltzak*, *néskak*); hiru edo lau silaba dituzten izenak, hala pluralean nola singularrean, azentua bigarren silaban daramate, eta hiru silabako partizipioek ere (*ardí(x)e*, *artóa*, *aurrésque*, *beróa*, *dirúe*, *gisóna*, *políte*, *seméa*, *basóa*, *afárix*, *alábak*, *gisónak*, *ollóak*, *seméak*, *alárgune*, *baskárie*, *armósue*, *ganádue*, *baríkue*, *arráutzie*, *arrátóye*, *atzámarra*, *okélie*, *bentánie*, *oláskue*, *alábie*, *adárrak*, *abératzak*, *alkátiek*, *akábau*, *ekárri*, *eskóndu*, *garbítu*, *ikúsi*, *sapáldu*). Honelakoxea da gertu dauden Gipuzkoako Arrasate, Aretxabaleta eta Eskoriatzako azentuerak ere: *afáix*, *euríx*, *pikúe*, *porrúe*, *semíe*, *alábie*, *alárgune*, *amándrie*, *arráutzie*, *bekókix*, *alkátiek*, *astúek*, *abératzak*, *arrátóyek*, *agértu*, *apúrtu*, *berótu*, *eskátu* [...]» (Gaminde 1998: 112-113, 128).

Ez dago daturik Arabako hizkeretako hitz elkartuen azentu ereduen inguruan. Eta hainbat euskalkiren deskribapenak eta analisiak eskaintzen dituen Hualderen (1997) lanean ere, eredu gutxi batzuk bakarrik aipatzen dira. Bestalde, Gaminderen (1998) hainbat herritako azentu ereduen deskribapenean ez da hitz elkartuen azentueraz informaziorik ematen. Arabatik gertuen dauden euskalkietatik, Hualdek (1997: 156-157) mendebaldeko azentueraren inguruan idatzitakoari erreparatzen badio, azentua konposatuaren lehen osagaiaren azken silaban aurkitzen dugula azaltzen du. Antzuola eta Bergaran, adibidez, *burú-aundixa*, *gibél-urdiña*, *xagú-xarra*,

⁶ Toponimo elkartuetan *-a* atzizkia ere ager daiteke.

⁷ *-a* atzizkia ez den beste atzizki bat gehituz. Kasu batzuetan bi atzizki ere.

argí-ollarra, aitxá-jauna, puzká-ontzixa eta halakoak aurkitzen dira. Hala eta guztiz ere, konposatu batzuek azkenurreko silaban daukatela azentua nabarmentzen du. Antzuolako adibideak ematen ditu: *aritz-orrixa, ur-txakúrra, aitta-puntakúa, kuku-sagárra, txori-opílla*.

Arabatik urrutiago, erdialdeko toki batzuetan lehen osagaiaren azken silaban aurki daiteke azentua. Beasainen, adibidez (Hualde 1997: 136): *basá-gizon, sudúr-luxea, begí-okerra, begí-zabala, gibél-aundie, illún-abarra, burúaundie* (*búru-aundie* ere). Baina hemen beste kokagune batzuk ere badaude: lehen osagaiaren lehen silaban (*bé-lar-ondokoa, mútur-aundie, ánka-motza, béso-motza, xágu-xarra*, edo lehen osagaiaren bigarren silaban (*belárri-luzea, arpégi-zabala*). Hualderen ustez, ez dirudi eredurik bilatzea posible denik. Bizkaiko iparraldeko eremuan, Gernikan adibidez, azentua lehen kidearen azken silaban doa hitz konposatuetan: *begí-gorri, burú-aundi, sagú-sar* (Hualde 1997: 180).

Beraz, nahiz eta ez jakin zein izan zitekeen hitz konposatuen azentuera Arabako euskaraz, mendebaldeko hizkera batzuen arabera badirudi aukera bat azentua lehen osagaiaren azken silaban ezartzea izan zitekeela, nahiz eta agian beste aukera batzuk ere egon. Aldiz, elkarketa hutsarekin osatuta ez dauden toponimoak (atzizki bat dutelarik), hipotesia izango litzateke azentua hitzaren bigarren silaban ezarri beharko litzatekeela, Gaminderen datuak ikusita. Bi hipotesi hauek abiapuntutzat hartuko ditugu Arabako

Jakina denez, Araban badira toponimo asko jatorri euskaldunekoak ez direnak, latinetik, erromantzetik edo zeltatik datozelako: *Añastro, Apreguíndana, Berganzo, Berantevilla, Campijo, Elciego, Grandíval, Laguardia, Manzanos, Nograro, Páganos, Ribavellosa, Sabando, Tortura, Valderejo, Villamardones*, eta abar luze bat. Euskarak eta gaztelerak (eta arinago latinak) azentu eredu ezberdinak izan dituzte (ikus Elordieta 2011 eta Egurtzegi & Elordieta 2013 euskarazko azentuaren bilakaerarako). Beraz, zentzuzkoa zirudien euskaratik datozen toponimoak eta ez datozenak desberdintzea, multzo edo mota bakoitzerako behaketak eginez.

Hurrengo atalean Salaberriren (2015) lanean agertzen diren toponimoen azentuaren berri emango dugu, gaztelerako bertsioan beti ere, goian aipatutako arrazoiengatik.

2. Toponimoen azentuerak

Ohar metodologiko batzuk ekarri behar ditugu hona lehendabizi. Gorago esan dugun bezala, Arabako toponimoen behaketa jatorriaren arabera bereizi dugu, erroa edo erroak euskarazkoak dituztenak eta euskal jatorrizkoak ez dituztenak desberdintuz. Ez da berdín gaztelaniaz nagusi den azentu eredia, azkenurreko silaban, edo euskarazkoa, hori baino ezkererago ager daitekeena (ikus Hualde 1997 erdialdeko edo mendebaldeko hizkeretarako).

Bestalde, jakina denez, azentua ezartzeko arauak aurkitzeko, silaba kopurua kon-tuan hartu behar da, eta guk ere horixe egin dugu. Azentua hitz barnean agertzen denean, ezinbestekoa da hitz luzexkak erabiltzea azentuaren kokagunea antzemateko. Horrela jakingo dugu azentua gertuago dagoen hitz hasieratik edo hitz bukaeratik.

Azkenik, hitza morfologikoki konplexua baldin bada, hitz elkartua delako edo erroaz gain atzizki bat edo gehiago dituelako, jakin behar dugu azentuaren ezarketarako eremua hitz osoa ala hitza baino eremu txikiagoa den, erroa adibidez, atzizkiak kanpo utziz (ikus Hualde 1997).

Esan bezala, Salaberriren (2015) lan mardula, sakona eta baliotsua erabili dugu Arabako toponimoen gaztelaniazko azentuen kokapenak ikusteko. Baina lan horretan ez dira toponimoak jatorriaren arabera desberdintzen, ezta silaba kopurua edo barne egituraren arabera. Toponimoak alfabetikoki aurkezten dira, informazio hau eskeiniz: deitura ofiziala(k), non eta nola dokumentatu diren ortografikoki (forma zehatzak eta iturrien datuak), toponimo bakoitzetik deribatutako beste euskal toponimoak (existituz gero), ahoskera eta etimologia. Kasu batzuetan, euskal testu klasikoetan agertu badira toponimoak horren berri ematen da, eta kasu gutxi batzuetan jentilizioa eta alonimoa ere ematen dira, edo oharren bat ere gehitzen da. Gure lana izan da 523 toponimoen gaztelerazko ahoskerak miatzea eta atal honetan aipatzen ditugun ezaugarrietan banatzea. Gure kalkuluen arabera, 147 dira euskal jatorrizko herri izenak, eta 376 euskal jatorrizkoak ez direnak. Zorroztasunarekin jokatu dugu jatorri euskalduna ezartzeko orduan. Antroponimoak jatorri euskalduna izango ez balute bezala tratatu ditugu, izen propio bat eta jabetza adierazten duen latin berantiarraren edo gaztelania zaharraren atzizki bat gehituz osatzen direlarik (*-ano*, *-ana*, *-ico*, *-ica*, *-itu*, *-ita*, *-oni* edo *-ona*). Gero atzizki hauek askok euskarazko bilakaera fonetikoa izan zuten: adibidez, *Antius* izenaren **Antus* aldagaitik **(uilla) antana > *Andana > *Andāñā > Anda*. Baina nahiago izan dugu jatorriz erro eta atzizki ez-euskaldunak dituztenak aparte tratatu, euskarazkoa ez zen prosodia jaso ahal zutelako susmo edo aukeraren aurrean, hasierako garai batean behintzat.

Salaberriren (2015) toponimoetatik, ia bi silabako guztiek (137) azentua lehen silaban dute, euskal jatorrizkoa izan zein ez. Euskal jatorrizkoetatik, *Álda*, *Gámiz*, *Lánda*, *Lóza*, *Yúrre*, *Zúia* dira adibide garbiak. Euskal jatorrikoak ez direnak, *Áñes*, *Áñua*,⁸ *Báños (de Ebro)*, *Bárrio*, *Bústo*, *Huétu*, *Júgo*, *Kórres*, *Póbes*, *Rétes* eta *Tórrre*. Azentua bigarren silaban (hau da, azken silaban) duten toponimoak ere badira. Hauek badute ezaugarri bat amankomunean: azken silaba kontsonante edo diptongo batekin bukatzen dela. Euskal jatorrizkoen artean, *Gastéiz*, *Goiáin* eta *Igái*,⁹ eta beste artean, *Barrón*, *Kripán*, *Lagrán*, *Lahóz*, *Munáin*, *Oyón*, *Paúl* eta *Sobrón*. Gehienak etimologikoki hiru silabakoak zirela ematen du (ikus Salaberri 2015). Diptongoak bokalen artean zegoen hasperenketaren (*h*) erorketaren ondorioz sortu ziren (*Munáin* ere, ikus Salaberri 2015: 295), eta kontsonantez bukatzen direnetan azkeneko *e* bokal baten erorketaz sortu ziren. *Lagrán* eta *Lahóz* erro silababakarrekotik datoz, gaztelaniazko *la* determinatzailea aurrean jarritz.

Hiru silabako 234 toponimoetan, azentuaren kokapena ia beti da hitz erdiko silaban. Silaba adierazteko fonologian ohikoa den σ ikurra erabiliz, $\sigma\sigma$. 212 toponimok (%91k) jarraitzen dute patroia hau. Zenbatekoak euskal edo erdal jatorriaren arabera bereiztuko ditugu. Euskal jatorrizkoak 77 dira eta besteak, aldiz, 146.

⁸ *Añua* ere erabiltzen da, hiru silabarekin: *A.ñú.a*.

⁹ *Unzá* ez da diptongo batekin bukatzen. Bueltatuko gara honi buruz hurrengo atalean.

Euskal jatorrizko toponimoetan,¹⁰ morfologia kontuan hartuz, ez dago alde handirik. Alde batetik, erro soileko forma dutenei begiratuz, hau da, hitz konposatuak edo atzizkidunak (*-a* atzizkiaz aparte) ez diren guztiek $\sigma\sigma$ azentu eredua jarraitzen dute:¹¹ *Elgía, Garáio, Ibárta, Izárta, Larría, Madária, Sarría*. Konposatuei dago-kienez ('erro + erro' formako hitz elkartuak, batzuetan *-a* atzizkiarekin), ia guztiek azentua bigarren silaban daramate (30 toponimo): *Altúbe, Atáuri, Axárte, Axpúru, Bajáuri, Basábe, Goiúri, Mendibil, Mendixur, Urárte, Urizar, Zigóitia*, etab. Salbuespen bakarra *Zárate* da, azentua lehen silaban daramalarik. Gure ustetan, ez da kasualitatea toponimo honek azentuera hau erakustea, lau silaba edo gehiagoko toponimoen portaera erakusten dugunean eztabaidatuko dugun moduan. Toponimo atzizkidunengana joz, 'erro (+ erro) + atzizki (+ atzizki) (+ atzizki)' formarekin, 39 toponimotik ia guztiek jarraitzen dute $\sigma\sigma$ patroia. Sei toponimok $\sigma\sigma$ azentuera dute, hau da, azentua lehen silaban: *Gántzaga, Gázeta, Jáuregi, Róitegi, Sáseta, Záitegi, Ziórraga*. Patroi honentzako ere saiaturako gara azalpen bat proposatzen lan honetan.

Erdal jatorria dutenetatik, 36 dira sinpleak (elkartuak edo atzizkidunak ez direnak; batzuetan aurretik gaztelarazko *la* artikuluekin: *Lagúardia, Lalástra, Lasérna*). Hauetatik, ia guztiek $\sigma\sigma$ eredua dute. $\sigma\sigma$ eredua dute bakarrik *Páganos* eta *Yécora* toponimoek. Konposatuak lau bakarrik zenbatu ditugu, eta $\sigma\sigma$ eredua jarraitzen dute: *Fontécha, Trebíño, Trespuéntes* eta *Villodas*. Atzizkidunak gehienak dira, 103. Asko antroponimo zaharretatik gehi latinetik deribatutako *-ana, -ano, -ica* edo beste atzizki batzuetatik datoz, edo objektuen izenak gehi latinezko *-ēta*. Ezin gara hemen luzatu erro mota eta atzizki mota guztiekin, ezta toponimoen bilakaera diakronikoe-kin ere. Irakurleak informazio zehatza Salaberriren (2015) lan bikainean aurkituko du. Gure interesetarako, esan behar dugu ia guztiek dutela azentua Erdiko silaban, hau da, $\sigma\sigma$. Badira bost toponimo $\sigma\sigma$ azentuarekin: *Bóveda, Cárcamo, Délíka, Étura* eta *Jócana*.

Hiru silabako toponimoek erakusten dutenez, $\sigma\sigma$ da azentu eredu nagusia, nabarmenki. Honek bi interpretazio onartzen ditu: azentua azkenaurreko silaban ezartzen dela, gaztelaniaz nagusi den erudian bezala, edo hitzaren bigarren silaban, euskararen Erdialdeko eskualdean bezala (ikus Hualde 1997: 109-147). Ezin da analisi baten alde egin datu hauekin. Horretarako, lau silaba edo gehiagoko toponimoak behar ditugu, jakiteko azentuaren ezarketa hitzaren hasieratik ala bukaeratik egiten den. Lau silaba edo gehiagoko toponimoak 143 dira, euskal jatorrizkoak 65 direlarik eta euskaratik kanpoko jatorrizkoak 78. Morfologikoki ezberdinduz, euskal jatorrizkoetatik 29 dira hitz elkartuen osakera dutenak (*-a* atzizkia bukaeran izan dezaketelarik) eta 37 atzizkidunak (*-a* atzizkiaz aparte, 'erro (+ erro) + atzizki (+ atzizki) (+ atzizki)' formarekin). Bi eta hiru silabako toponimoak ez bezala, euskal jatorrizko toponimo luzeago hauekin askoz ere kasu gehiagotan agertzen zaigu azentua azke-

¹⁰ Euskal jatorrizkotzat hartu ditugu euskarazko erro bat baldin badute, toponimo elkartuetan adibidez: *Bolíbar* eta *Urtúri*. Salaberriren ustez, *Bolíbar* toponimoan lehen erroa *molínu* edo *morínu* da, eta bigarrena euskarazko *ibar*: *Molin + ibar* edo **Morín + ibar > Borinibar > *Borññibar > *Boriibar > *Boribar > Bolíbar*. Egile honen iritziz, *Urtúri*-ren konposaketa da *Fortu* edo *Furtu* izena gehi *huri* erroa: *Fortu + huri / Furtu + hiri > Fortúri / Furtúri > Hortúri/Hurtúri > Ortúri / Urtúri*.

¹¹ Euskarazkoak ez diren erroak baina euskarazko *-a* dutenak ez ditugu hemen sartu, baizik eta erdarazko toponimoen multzoan. Adibidez, *Opákua*.

naurreko silaba baino ezkererago. Hitz elkartuen egitura duten 29 toponimoetatik, 16k horrelako azentuera dute: *Aberásturi, Arexóla, Arrízala, Arróabe, Aspárrena, Egíleor, Etxábarri, Ibárguren, Imíruri, Larrázubi, Mendíguren, Obékuri, Olábarri, Olábezar, Uríbarri, Zuháztola*. Beste 11k azentua toponimoaren azkenurreko silaban dute: *Andagóia, Arluzéa, Ergoiéna, Etxegóien, Ezkerekótxa, Ibisáte, Nafarráte, Sojogúti, Ubarrúndia, Zabaláte, Zaldúondo*. Bi toponimok azken silaban dute azentua: *Menagarái, Urkabustáitz*.

Hemen, esan beharra dago Arabako hiztun gazteek Salaberrik (2015) emandako *Ibárguren* eta *Mendíguren* toponimoak *Ibargúren* eta *Mendigúren* ahoskatzen dituztela, azkenurreko azentuarekin. Ezberdintasun hau atera zen konturatu ginenean Salaberrik adierazitako azentuera batzuk agian gaur egun ez zirela horrela erabiltzen, batez ere azentuera hitz bukaeratik baino ezkererago zituzten artean. Horrelakoak gehiago egongo ote zirelakoan, 16-26 urte bitarteko sei gazte arabarri Salaberriren (2015) liburuan agertzen diren toponimo luzeak ahoskatzeko eskatu genien, eta ezberdintasun bakarrak *Ibargúren* eta *Mendigúren* izan ziren.

Toponimo atzizkidunetatik, 14k dute azentua azkenurreko silaba baino ezkererago: *Agíñiga, Amézaga, Anúcita, Apérregi, Arétxaga, Azázeta, Beótegi, Gardélegi, Ilárduia, Ilárraza, Inúrrita, Lekámaña, Ondátegi, Urrúnaga*. 18k, ordea, azentua azkenurreko silaban dute: *Aretxabaléta, Arzubíaga, Astegiéta, Azkoága, Berrosteguiéta, Betolátza, Buruága, Egiléta, Elorriága, Galarréta, Larrazkuéta, Larrinóa, Luzuriága, Mendarozkéta, Olaéta, Ozaéta, Respaldíza, Subijána, Zubillága*.

Euskal jatorria ez duten toponimoei erreparatuz, gehienek azentua azkenurreko silaban dute. Hitz elkartuen egitura dutenen artean ez da bat ere aurkitzen azentua ezkererago duena. Guztiek daukate azentua azkenurreko silaban: *Apodáka, Barriobústo, Berantevilla, Lacervilla, Monasteriogúren, Peñacerráda, Rivabellósa, Salvatiérra, Valdegovía, Valderéjo, Villabúena, Villafránca*, eta abar. Toponimo atzizkidunen artean, gehienek azentua azkenurreko silaban dute: *Acebédo, Antezána, Antoñana, Bitoriano, Cicujáno, Escarióza, Estarróna, Labastída, Laminória, Legutiáno, Maturána, Molinilla, Navarréte, Ordoñana*, eta abar. Baina badira batzuk azentua ezkererago dutenak: *Abornicano, Apreguíndana, Apricano, Arbígano, Artómaña, Berríkano, Estíbaliz*, eta *Vírgala (Mayor/Menor)*.

Bi jatorri ezberdinetako toponimo luzeen azentuerak konparatuz, ikusten dugu euskal jatorrizko 65 toponimotik 34k dutela azentua azkenurreko silaba baino ezkererago, (σ)σσσ patroia batean. Euskarazko errorik ez duten 78 toponimotik, bakarrik 8k erakusten dute (σ)σσσ patroia. Beraz, %52 euskal jatorrizkoetan eta %10 erdal jatorrizkoetan. Bistan da aldea dagoela, eta iruditzen zaigu ez dela kasualitatea, baina konfirmatzen du lan honen hasieran plazaratu duguna, hots, Arabako gaztelaniazko toponimo askoren azentuaren kokagunea gaztelaniaz ohikoa den azkenurreko silaba baino ezkeralderago gertatzen dela. Datu hauen arabera ikusten da hori gehiago gertatzen dela euskal jatorrizko toponimoekin. Behaketa honi eutsiko diogu azalpen bat bilatzeko, eta horren arabera hiru silabako toponimo batzuk daukaten azentu erdua ere aztertzen saiatuko gara: *Gántzaga, Gázeta, Jáuregi, Róitegi, Sáseta, Záitegi* eta *Zárate*.

3. Analisisirako proposamena

Labur esanda, gure proposamena da euskal jatorrizko toponimo arabarren azentu eredua mendebaldeko hizkeretan ikusten den azentu eredu «markatua» dela. «Markatua» eta «ez-markatua» bikotea Hualderen (1997) zentzuan erabiltzen dugu hemen. Eredu ez markatua edo oinarrizkoa erro gehienek eta singularreko atzizkiekin osatutako hitzek erakusten dutena da. Eredu markatua hortik aldentzen da, azentua ezkerreago agertaraziz, singularrean baino silaba bat ezkerreago gutxienez. Bizkaiko iparraldeko hizkeretan, erro markatugabe batek azentua azken silaban eramango du, eta singularreko atzizkiekin ere azentua hitzaren azken silaban joango da, beti ere aditzaren aurrean edo soilik ahoskatuz (bestela, hitzak ez du azenturik izango; ikus Hualde 1997: 173-221). Bizkaiko iparraldeko eskualderik zabalduenenean, Getxotik Gernikalderaino doana (Hualdek «Getxo-Gernika azpimota» deitzen duena), atzizki batzuk patroï nagusi hori aldatu egiten dute, azentuaren kokagunea erabakiz. Egiten dutena da beraien aurreko silaban ezarriarazi azentua, eta horregatik «aurreazentuatzaileak» deitzen die Hualdek (1997). Izen eta adjektiboetan, atzizki hauek pluraleko forma guztiak, singularreko komitatiboa (-*gas*), ablatibozko -*tik* eta eratorpen atzizki batzuk, -*ti*, -*tar*, -*txu* (txikigarria), -*tza*, -*en* (superlatiboa), -*a(g)o* (konparatzailea), -*egi* (gehiegizkoa) edo -*garren*.¹²

Adibide batzuk ematen ditugu (1)-n eta (2)-n. (1a)-n *gizon* erroari singularreko atzizki bat gehitzen zaio, eta azentua azken silaban doa (hitza soilki ahoskatzen delako edo aditzaren aurrean doalako). (1b)-n, pluraleko atzizkiak gehitzen zaizkio, eta azentua lehen pluralezko atzizkiaren aurreko silaban ezartzen da, hau da, justo aurreko azken silaba osoan. Adibidez, *gixónak* hitzean erroaren azken -*n* jada atzizkiaren bokalarekin lotzen da beste silaba batean, eta aurreko silaba osoari ezartzen zaio azentua, hau da, .*xo*. silabari. (1c)-n, *gixonétik* adibidean -*tik* da atzizki markatua eta, beraz, aurreko silabak (.*né.*) hartzen du azentua. Atzizki markatu (i.e., azentuera markatua ezartzen duena) bat baino gehiago egonez gero, lehen atzizki markatuak agintzen du, eta honen aurreko silabak jasotzen du azentua (cf. *gixonanari*, (1b)-n). (2)-ko adibideek beste atzizki markatuen funtzionamendua erakusten dute, modu berean:¹³

(1) a. <i>gixoná</i>	/gixon-a/	‘gizona’
	-sg	
<i>gixonák</i>	/gixon-a-k/	‘gizonak’
	-sg-erg.	
<i>gixonarí</i>	/gixon-a-ri/	‘gizonari’
	-sg.-dat.	
<i>gixonaná</i>	/gixon-a-n-a/	‘gizonarena’
	-sg.-gen.-sg.	
<i>gixonanarí</i>	/gixon-a-n-a-ri/	‘gizonarenari’
	-sg.-gen.-sg.-dat.	

¹² Bizkaiko iparraldeko herri batzuetan -*tzat* eta -*tzako* ere aurreazentuatzaileak dira, baina beste batzuetan ez (cf. Hualde 1997: 178, 1. oin-oharra).

¹³ Morfema edo atzizki markatuen azentu ezaugarria azentu marka batekin adierazi dugu, beraien aurrean: -*ak*, -*eta*, -*tik*, -*gas*, etab. Morfemen banaketak azpiko egitura islatzeko asmoarekin proposatzen ditugu. Hualdek azaleko formak adierazten ditu.

b. <i>gixonak</i>	/gixon-’ak/ -abs.pl.	‘gizonak’ (abs.pl.)
<i>gixonak</i>	/gixon-’ak-k/ -pl-erg.	‘gizonek’
<i>gixonari</i>	/gixon-’ak-ri/ -pl.-dat.	‘gizonei’
<i>gixonan</i>	/gixon-’ak-n/ -pl.-gen.	‘gizonen’
<i>gixonana</i>	/gixon-’ak-n-a/ -pl.-gen.-sg.	‘gizonena’
<i>gixonanari</i>	/gixon-’ak-n-’ak-ri/ -pl.-gen.-pl.-dat.	‘gizonenei’
c. <i>gixonágas</i>	/gixon-a-’gas/ -sg.-comit.	‘gizonarekin’
<i>gixonétik</i>	/gixon-a-’tik/ -sg.-abl.	‘gizonarengandik’
<i>gixóntxu</i>	/gixon-’txu/ -txikig.	‘gizontxo’
(2) <i>ikaráti</i>	/ikara-’ti/	
<i>bermiótarra</i>	/bermio-’tar-a/	
<i>basátza</i>	/basa-’tza/	
<i>argálago</i>	/argal-’ago/	
<i>argálena</i>	/argal-’en-a/	
<i>argálegi</i>	/argal-’egi/	
<i>saspígarren</i>	/saspi-’garren/	

Lekuzko formetan, pluraleko *-eta* atzizkiak azentua ezkerretara agertarazten du:

(3) <i>buruén</i>	/buru-a-n/ -sg.-ines.
<i>bururé</i>	/buru-ra/ -alat.
<i>burúetara</i>	/buru-’eta-ra/ pl.-alat.
<i>burúetatik</i>	/buru-’eta-’tik/ -pl.-abl.
<i>burúetako</i>	/buru-’eta-ko/ -pl.-gen.

Aditzetan ere badaude atzizki markatuak: *-ta*, *-t(z)e-* eta *-ko*. Aditz nagusiari gehitzen zaizkionean, aurreko silaban ezartzen dute azentua. Adibidez, *erosí* baina *erosíte*, *erósten*, *erosíko*.

Hitz elkartuetan, bigarren erroak antzeko gertaera sortzen du; lehen osagaiaren azken silaban ezartzen da azentua: *semé-alabak*, *sagú-sarra*, *begí-gorri*, *burú-aundi*, eta abar.

Hemen deskribatutakoa mendebaldeko beste azentu eredu batzuetan ere aurki daiteke, desberdintasun batzuekin.¹⁴ Zeberio eta Arratian, adibidez, silaba bateko eta biko erroekin azentuaren eredu markatugabea da lehen atzizkian ezartzea. Hiru silabako erroekin eta luzeagoekin, azentu markatugabea edo orokorra erroaren azken silaban markatzen da (adibideak (4)-n). Aldiz, pluraleko atzizkiek eta aipatu ditugun eratorpen atzizki markatuek ere singularrean baino silaba bat ezkererago eramaten dute azentua. Silaba bateko eta biko erroekin, beraz, Bizkaiko iparraldekoaren antzeko sistema izango genuke azentu markaturako, erroaren azken silaban ezartzen baita azentua (ikus (4)-ko adibideak). Erroa edo oinarria hiru silabakoa edo luzeagoa bada, honen azkenurreko silaban ezartzen da azentua (ikus Hualde 1997: 167-172 Zeberioko datuetarako eta Iglesias 2014: 112-132 Igorreko datuetarako):

(4) <i>lurré (da)</i>	/lurr-a/ -sg.	‘lurra’
<i>lurrék (dau)</i>	/lurr-a-k/ -sg.	‘lurrak (erg.sg.)’
<i>lurréri</i>	/lurr-a-ri/ -sg.-dat.	‘lurrari’
<i>lúrrek</i>	/lurr-’ak/ -pl.	‘lurrak (abs.pl.)’
<i>lúrrek</i>	/lurr-’ak-k/ -pl.-erg.	‘lurrek (erg.pl.)’
<i>lúrreri</i>	/lurr-’ak-ri/ -pl.-dat.	‘lurrei’
<i>lúrrena</i>	/lurr-’ak-n-a/ -pl.-gen.-sg.	‘lurrena’
<i>gixoná (da)</i>	/gixon-a/ -sg	‘gizona’
<i>gixonák</i>	/gixon-a-k/ -sg-erg.	‘gizonak (erg.sg.)’
<i>gixonári</i>	/gixon-a-ri/ -sg.-dat.	‘gizonari’
<i>gixonána</i>	/gixon-a-n-a/ -sg.-gen.-sg.	‘gizonarena’
<i>gixónak</i>	/gixon-’ak/ -pl	‘gizonak (abs.pl.)’
<i>gixónak</i>	/gixon-’ak-k/ -pl-erg.	‘gizonek’
<i>gixónari</i>	/gixon-’ak-ri/ -pl.-dat.	‘gizonari’
<i>gixónana</i>	/gixon-’ak-n-a/ -pl.-gen.-sg.	‘gizonena’

¹⁴ Bizkaiko iparraldeko hizkera batzuetan, Lekeition eta Ondarroan adibidez, berrikuntza baten ondorioz, azentuera markatua hitzaren azkenurreko silabara mugitu da orokorrean, azentuera ez-markatuan baino ezkeralderago.

<i>etzerá</i>	/etze-ra/ -allat.	‘etxera’
<i>etzéatara</i>	/etze-’ata-ra/ -pl.-allat.	‘etxeetara’
<i>mamarroá</i>	/mamarro-a/ -sg.	‘mamarroa’
<i>mamárroak</i>	/mamarro-ak/ -pl.	‘mamarroak (abs.pl.)’
<i>bertzolaríe</i>	/bertzolari-a/ -sg.	‘bertsolaria’
<i>bertzolariék</i>	/bertzolari-ak/ -pl.	‘bertsolariek’

4. Herri izenen azentu ereduen analisia

4.1. Euskal jatorrizko herri izenak

Hemen proposatzen duguna da euskal jatorrizko Arabako herri izenek aurreko atalean deskribatutako bizkaierazko azentu patroia jarraitu zutela. Hau da, hitz elkartuen egitura duten edo atzizkiak dituzten toponimoek azentua (lehen) erroaren azken silaba osoan zutela. Atzizki batzuk aurreko atalean azentu markatua ezartzen dutela ikusi ditugunak dira, *-eta/-keta*, *-ti/-di* (eta hauen aldagaia den *-dui*), *-zaltza* (< *-zaha*) eta *-egil-tegi*, batipat. Beste bat pluralgilea edo ugaritasuna adierazten duena da: *-aga*. Hau *-eta* atzizkiarekin parekatu dugu. Bada beste atzizki txikigarri bat, *-no*, *-txu* atzizkiarekin parekatu daitekeena.¹⁵ Hitz elkartuen egitura duten herri izenetan, lehen erroaren azken silaban ezartzen da azentua, Bizkaiko iparraldean bezala.¹⁶

Konproba dezagun toponimo luzeekin lehendabizi. Toponimoen barne egitura Salaberrik (2015) proposatutako etimologiak jarraituz eskaintzen dugu. Kasu batzuetan erroa edo lehen osagaia antroponimo bat da. Azkenik, batzuetan, Salaberrik zailantzagarrizkotzat ditu etimologiak, ez delako ongi ateratzen geratu den azken forma edo besterik gabe etimologia iluna dutelako. Hauek galdera ikur batekin markatu ditugu.

Adibide zehatzekin argiago geratuko da. Har dezagun *Aberásturi* toponimoa. Honen hitz elkartuen osakera du, *aberats* eta *huri* erroen elkarketaz. Lehen erroaren az-

¹⁵ Garrantzitsua da gogoratzea atzizki markatu berdinak aurkitzen direla bizkaieratik aparteko beste hizkera batzuetan, askoz ekialderago ere (Hualde 1993). Adibidez, eta bakarriz zentratuz Arabako herri izenentzako aipatu ditugun atzizki markatuen parekoak direnetan, Zubereraz *-ñi* edo *-xkot* txikigarriek azentuera markatua (oxitonoa) ezartzen dute (cf. Hualde 1997: 76-7). Erronkarieraz ere, *-ño*, *-ñi* edo *-xet* atzizki txikigarriek eta *-e-* pluraltaileak azentuera markatua ezartzen dute (Hualde 1997: 95-6). Erdialdeko hizkera batzuetan, Beasainen adibidez, pluraleko atzizkiek edo *-egi* atzizkiak azentuera markatua sortzen dute (Hualde 1997: 135-6). Bergaraldean, pluraleko atzizkiek edo *-ti* atzizkia aipatzen ditu Hualdek (1997: 150-7) azentu markatua sortzen dituzten artean. Urolaldean ere, pluraleko atzizkiek singularrean baino ezkerterago eramaten dute azentua (Hualde 1997: 158-167).

¹⁶ Hitz elkartuen azentuera hau ere bizkaieratik aparte aurki daiteke, adibidez erdialdean (Beasainen, nahiz eta erregulartasun osorik gabe, cf. Hualde 1997: 136) edo Bergaraldean (nahiz eta hemen ere hitz elkartu batzuk azentua azkenaurko silaban eraman, cf. Hualde 1997: 156-7).

ken silaba osoa *.rats*. da, eta honetan erortzen da azentua. Hurrengo adibidea *Agíñiga* da. Hor erroa *hagin* da, eta atzizkia *-aga*. Atzizkiaren aurreko silaba osoa (edo erroaren azken silaba osoa) *.gi*. da, ez *.ñi*, silaba honek atzizkiaren lehen bokala hartzen duelako jada. Eta horrela guztiak.

- (5) *Aberásturi* aberats + (h)uri
Agíñiga hagin + -aga
Amézaga ametz + -aga
Anúcita *anuntz + -eta
Apérregi Aper + -egi
Aréjola aretx + -ola
Arétxaga aretx + -aga
Arrízala harri + zabal + -a
Arróiabe arroia + be(he)
 (barne konposaketak *Arroiábe eman beharko luke. Agian erroaren azken *-a* atzizkitzat berrinterpretatu zen?)
Azázeta aza + -tza + -eta
Azkoága haizko + -aga
 (xix. mendean dokumentatuta; gaur egun *Azkoága*)
Beótegi behor + -tegi
Egíleor hegi + lehor
Elorriága elhorr(i) + -aga
 (*Elorriága forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako *-í* eta atzizkiaren hasierako *a-* diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
Etxábarri etxe + barri
Gardélegi Gardele + -egi
 (Izena *Gardel bezala berrinterpretatu zela asumitu behar duen, azken bokala eroriz)
*Ibárguren*¹⁷ ibar + guren
Ilárduya (h)ilar + -dui + -a
Ilárraza (h)ilar(a) + -zaha
Imíruri Imiri + (h)uri
 (*Imiri (*E*)*miri* antroponimotik; hemen asumitu behar dugu *-huri* osagaiaren *h-* galdu zenean *Imiri* osagaiaren azken bokala erori zela, eta beraz lehen osagaiaren azken silaba *.mir*. edo *.mi*. zela: *Imiri* + *uri* > *Imir* + *uri*)
Inúrrita ^(?) i(h)aurr- + -eta
Mendarózketa Mendaro + (i)(t)z + -keta
Mendíguren mendi + guren

¹⁷ Salaberrik (2015) azentuera honekin ematen du *Ibárguren*, eta baita *Mendíguren* ere, nahiz eta guk ikusi gaur egun *Ibargúren* eta *Mendigúren* ahoskatzen direla. Salaberrik emandako ahoskerak hemen sartzen ditugu irakurleak ikus dezan proposatzen dugun eredia betetzen dutela.

<i>Obékuri</i>	Obeko + (h)uri (hemen ere, <i>Imíruri</i> toponimoarentzat asumitu duguna planteatu behar dugu: <i>Obeko</i> + <i>huri</i> > <i>Obeko</i> + <i>uri</i> > <i>Obek</i> + <i>uri</i>)
<i>Olábarri</i>	ola + barri
<i>Olábezar</i>	ola + be(he) + zahar
<i>Ondátegi</i>	ondo + -tegi
<i>Uríbarri</i>	(h)uri + barri
<i>Urrúnaga</i>	^(?) urrun/(h)urna + -aga
<i>Zuázola</i>	zuhaitz + ola

Ondoren, hiru silabako toponimoekin jarraituko dugu. Azentuaren ezarketa arau berdina aplikatuz (erroaren azken silaban), ikusiko dugu azentua azkenurreko silaban eta ezkererago ere dituzten toponimoak azalduko lirakeela, hau da, *Askártza* edo *Legárda* bezalakoak baina baita *Gántzaga*, *Gázeta*, *Gújuli*, *Jáuregi*, *Róitegi*, *Sáseta* edo *Zárate* bezalakoak:

(6) <i>Aláiza</i>	^(?) alha/ala ¹⁸ + haitz
<i>Altúbe</i>	altu + behe
<i>Arrázua</i>	(h)ar + (h)ar + -zu + -a (Asumitu beharko genuke bigarren erroaren azken silaban jarri zela azentua, hau da, atzizkiaren aurreko erroaren azken silaban. Erro birduplikatua dugu hemen. Honen azken silaban ezartzen da azentua)
<i>Arriága</i>	(h)arri + -aga (* <i>Arriága</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako - <i>i</i> eta atzizkiaren hasierako <i>a</i> - diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Arriéta</i>	(h)arri + -eta (* <i>Arriéta</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako - <i>i</i> eta atzizkiaren hasierako <i>e</i> - diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Arrióla</i>	(h)arri + ola (* <i>Arrióla</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako - <i>i</i> eta bigarren erroaren hasierako <i>o</i> - diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Artáza</i>	arte + -zaha

¹⁸ *Alha* proposatu da, baina Salaberrik (2015) zalantzan jartzen du, ez delako inon edo inoiz hasperketarik dokumentatu. Agian honen aldagai bat: *ala*. Asumitu beharko genuke erroaren -*a* eta atzizkiaren *a*- batu egin zirela eta *a* bokal hori erroaren parte bat bezala hartu zela.

<i>Askártza</i>	askar + -zaha
<i>Atáuri</i>	ate/ata + (h)uri
<i>Bajáuri</i>	basa + huri
<i>Barrúndia</i>	barru(n) + -ti
<i>Basábe</i>	baso + be(he)
<i>Belúntza</i>	(?)*belun + -zaha/(?)bel + -unçaa
<i>Bolíbar</i>	morin + ibar (10. oin-oharrean esan dugu Salaberrik * <i>Boriibar</i> erdiko forma proposatzen duela, gero * <i>Boribar</i> > <i>Bolíbar</i> eman zuena. Azentua * <i>Boríibar</i> izango zela proposatzen dugu, araua aplikatuz, eta bigarren erroko <i>i</i> galdu zela).
<i>Buruága</i>	buru + -aga (* <i>Buruága</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako -ú eta atzizkiaren hasierako <i>a</i> - diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Egílatz</i>	hegi + latz
<i>Eguíno</i>	hegi + -no
<i>Elórza</i>	elhorr(i) + -zaha
<i>Elósu</i>	elhorr(i) + -zu
<i>Eríbe</i>	(?)xxx + -behe (lehen osagaia oso iluna; halere, honen azken silaban joango litzateke azentua)
<i>Etxáguen</i>	etxe + goien
<i>Gántzaga</i>	(?)gan + -tza + -ga
<i>Garaio</i>	garai + -o
<i>Gázeta</i>	(?)gatz + -eta
<i>Gillárte</i>	Gibillo + arrate (harr + ate) (* <i>Gibillo Arrate</i> toponimo zaharra, kontrakzio baten bidez <i>Gillárte</i> bilakatu zena. Suposatu daiteke * <i>gibillóarte</i> forma bat)
<i>Gopégi</i>	(?)gope + -egi
<i>Gújuli</i>	goi + huri
<i>Irúña</i>	hiri + (?)xx
<i>Izárza</i>	izar + -zaha
<i>Jáuregi</i>	jaun + -egi
<i>Larrínbe</i>	larrin + be(he)
<i>Larrínzar</i>	larr(a)in + zahar
<i>Legárda</i>	legar + -da
<i>Lejárzo</i>	lexar + -zu
<i>Luiándo</i>	*Luia + ondo
<i>Maráuri</i>	Mara + huri
<i>Mariéta</i>	Mari + -eta (* <i>Mariéta</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako -í eta atzizkiaren hasierako <i>e</i> - diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren

	azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Mendibil</i>	mendi + *bil
<i>Mendiéta</i>	mendi + -eta (* <i>Mendiéta</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako -i eta atzizkiaren hasierako e- diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Mendijur</i>	mendi + izur/sur
<i>Mendióla</i>	mendi + ola (* <i>Mendióla</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako -i eta bigarren erroaren hasierako o- diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Mendóza</i>	(?)mendi + hotz + -a (arinago azaldutako zenbait formentzako bezala, * <i>Mendiótza</i> forma bat asumitu beharko genuke. Gero, erroaren azken silabako -i eta bigarren erroaren hasierako o- diptongo batean elkartuko ziren, * <i>Mendiótza</i> emanetz. Baina hortik <i>Mendótza</i> formara heltzeko lehen erroaren -i erori zela asumitu behar dugu, <i>Mendiola</i> toponimoan ez bezala)
<i>Moráza</i>	morea + -zaha
<i>Narbája</i>	(?)*narba + -haitza
<i>Ogéta</i>	(?)ogen / *oge + -eta (* <i>ogéeta</i> forma bat asumituko genuke)
<i>Oláno</i>	ola + -no
<i>Onráita</i>	(?)*erron + -eta (euskarazko toponimo zaharra <i>Errobeta</i> zen).
<i>Otázu</i>	ote + -zu
<i>Payuéta</i>	Baio + -eta (* <i>Paiúeta</i> forma bat asumitzen dugu, Salaberrik iradokitako bilakaera jarraituz, gero erroaren azken -ú eta atzizkiaren hasierako e- diptongo batean elkartuz, * <i>Payuéta</i> emanetz. Arinago beste toponimo batzuentzako defendatu dugun bezala, azentua diptongoan eroriz erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Róitegi</i>	erroi/erroitz + -tegi
<i>Saráso</i>	sarats + -zu
<i>Sarátxo</i>	saratx + -zu/-tsu
<i>Sáseta</i>	(?)sagar, sarats + -tza + -eta
<i>Urizar</i>	huri + zahar
<i>Urtúri</i>	Fortu + huri

<i>Záitegi</i>	zain + -tegi
<i>Zalduéndo</i>	zaldu + (h)ondo (* <i>Zaldúondo</i> > * <i>Zaldúendo</i> forma bat asumitzen dugu, eta gero erroaren azken silabako -ú eta bigarren erroko hasierako <i>e-</i> diptongo batean elkartu zirela. Azentua diptongoan eroriz, erroaren azken silabako bokalak osatzen duen silaban kokatzen da, araua nolabait jarraituz)
<i>Zárate</i>	zahar + ate
<i>Zestáfe</i>	(²)zesta + behe
<i>Ziórraga</i>	zi(d)or, zigor + -aga
<i>Zuázo</i>	zuhatz + -zu
<i>Zumélzu</i>	zumel + -zu

Hiru silabako herri izenekin bukatzeko, 'erro + -a' forma duten toponimoei buruz hitz egin behar dugu. Printzipioz, -a atzizkiak ez du azentu markaturik sortzen euskaraz izen edo adjektibo arruntekin; beraz, ez genuke azentua espero behar erroaren azken silaban, baina azentua daukagu. Beraz, asumitu behar dugu toponimoentzako estrametrikalitatea zegoela Araban hitz egiten zen mendebaldeko azpieuskalkian, hau da, toponimoaren azken silabak ezin zuela azentua jaso. Azken silabaren estrametrikalitatea euskarazko hainbat euskalkitan ikusten da, cf. Hualde (1997).

(7) <i>Akósta</i>	(²)oco(a) + -oiz- + -ta
<i>Arána</i>	haran + -a
<i>Barría</i>	barri + -a
<i>Elgéa</i>	elge + -a
<i>Garáio</i>	garai + -o
<i>Ibárra</i>	ibar + -a
<i>Izárra</i>	izar + -a
<i>Larréa</i>	larre + -a
<i>Madária</i>	madari + -a (Azentua erroaren azken silaban ezartzen bada, * <i>Madaría</i> espero da. Horren ordez, <i>Madária</i> dugu, diptongo batekin azken silaban. Agian bilakaera * <i>Madaría</i> > <i>Madária</i> izan zen. Baina zergatik? Ikus hurrengo toponimoa, <i>Sarría</i> , ez zena * <i>Sárria</i> bihurtu)
<i>Sarría</i>	(²)sarri + -a
<i>Zuáza</i>	zuhatz + -a

Azkenik, bi silabako herrien izenak geratzen zaizkigu. Ikusi dugu hauek lehen silaban dutela azentua, *Gastéiz*, *Goiáin*, *Igái* eta *Unzá* izan ezik. Hau da, ós da patroia ia beti. Ez dago hitz elkarketaren bidez osaturiko izenik, eta nahiz eta izen batzuentzat leku atzizkiak proposatu daitezkeen, beste batzuentzat ez dago atzizkirik, erroa baizik, edo -a atzizkia besterik ez. Beraz, aurreko taldeko izenekin bezala, asumitu dezakegu herri izenekin azken silaba estrametrikoa dela.

Gastéiz, *Goiáin* eta *Igái* azaltzeko, pentsatu behar da azken silabak bi bokal izanik metrikoki pisutsua bihurtzen dela eta azentua bereganatzen duela. Badira euskalki batzuk erakusten dutenak silabaren kantitateak edo pisuak garrantzia duela oin me-

trikoak osatzeko orduan (Hualde 1997). Zuberereaz halaxe da. Azentu eredu ez-mar-
katua hitzaren azkenurreko silaban ezartzea da, baina azken silabak diptongo bat
baldin badu, gero kontsonante batekin bukatu zein ez (hau da, CVV(C) formarekin),
azentua azken silaban doa. Azken silaban bokal bat badago eta gero kontsonante bat
(hau da, CVC formarekin), ez dago azentuera oxitonorik. Euskalki honetan, beraz,
bakarrik CVV egiturak sortzen du pisu metrikoa (Hualde 1997: 75-85). Erronkari-
raz ere halaxe zen erro bisilabadunekin. Hiru silaba edo gehiagoko erroekin CVC egi-
turako silabak ere pisutsuak dira. Erroaren eskuineko ertzean oin trokaiko moraiko
bat ezartzen da, eta azken silaba kontsonantez edo irristariz bukatuz gero (hau da,
CVC edo CVV egiturarekin), azken silaba honek bi mora izango zituen eta oin bat
osatuko luke, azentua bertan ezarriz (Hualde 1997: 85-97). Ultzameraz eta hondarri-
bieraz ere antzeko egoera izango genuke, detaileak albo batera utziz. Euskara batuan
eta erdialdeko beste hizkera batzuetan ere, bi silabako erroko hitzetan. Mugagabean
ahoskatuz, soilik edo aditzaren aurrean (hau da, galdegaigunean), bigarren silaba bo-
kalez bukatzeak edo kontsonantez edo irristariz bukatzeak eragina du azentuan. Adi-
bidez, *néska, bíuru, lérrro, séme*, baina *gizón, lagún, sabái, morrói*. Araban, *Gámiz* herri
izenak erakusten digu kontsonantez bukatzeak ez duela pisua ezartzen (hau da, ez da
*Gamíz), eta bakarrik irristari batek ekartzen duela pisua: *Gastéiz, Igái, Goidáin*. Be-
raz, CVV(C) egiturak suposatzen du pisua, diptongo batekin, ez CVC egiturak (bo-
kal bakarra eta kontsonante bat bukaeran). Hau ezaguna da munduko beste hizkun-
tza batzuetan ere (cf. Hayes 1989 eta 1995, besteak beste).

Ikus ditzagun, bada, bi silabako euskal toponimo arabarrak:

(8) <i>Álda</i>	(?) <i>alda</i>
<i>Gámiz</i>	(?)* <i>cam/*gam-</i> + <i>-(i)(t)z</i>
<i>Gastéiz</i>	<i>Gaste</i> + <i>-(i)(t)z</i>
<i>Goidáin</i>	<i>goi</i> + * <i>-ag</i> + <i>-en</i> (arinago ikusi dugun zenbait kasutan bezala, * <i>góiaen</i> edo antzeko forma bat egon zitekeen, azentua erroan zuelarik, batez ere pluralezko atzizkia baldin bazegoen, eta gero hiru bokalak silaba berberean batu ziren).
<i>Igái</i>	<i>iga</i> + <i>-hegi</i>
<i>Lánda</i>	<i>landa</i>
<i>Lóza</i>	<i>lohi</i> + <i>-tza</i>
<i>Unzá</i>	<i>huntz</i> + <i>-zaha</i> (printzipioz, * <i>Únza</i> beharko luke izan. Ez da erraza azal- tzea zergatik den <i>Unzá</i>).
<i>Yúrre</i>	<i>ihurre</i>
<i>Zúia</i>	<i>zuhi</i> + <i>-a</i>

Honaino, euskal jatorrizko erroa(k) dituzten herrien izenak aztertu ditugu, arau
simple bat proposatuz, hots, azentua (lehen) erroaren azken silaban ezartzen dela.
Baina badira izen batzuk azentua azkenurreko silaban dutenak, ezkerreago erama-
tea espero zitekeenean. Hauexek dira, alfabetikoki ordenatuta: *Acósta, Ajárte, Aláiza,*
Andagóia, Artxúa, Aretxabaléta, Arluzéa, Arzubíaga, Aspárrena, Astegiéta, Axpúru, Az-
koága (nahiz eta *Azkoága* ere dokumentatuta egon XIX. mendean), *Azúa, Berrostegiéta,*
Betoláza, Egiléta, Ergoiéna, Eskíbel, Etxegóien, Ezkerekótza, Galarréta, Ibisáte, Larraz-

kuéta, Larrinóa, Lasárte, Luzuriaga, Menagarái, Nafarráte, Oléta, Ozaéta, Respaldíza, Sojogúti, Ubarrúndia, Urárte, Urkabustáiz, Zigóitia. Hauetatik, uste dugu erdiaren-tzako azalpen bat proposa daitekeela. Talde hau honako izenek osatzen dute: *Aretxabaléta, Arluzéa, Arzubiága, Aspárrena, Astegiéta, Azkoága, Berrostegiéta, Betoláza, Egiléta, Ergoiéna, Larrazkuéta, Luzuriaga, Respaldíza, Ubarrúndia, Zigóitia.* Toponimo hauek amankomunean duten ezaugarria da bi silaba azentugabe baino gehiago geratuko lirakeela hitz bukaeraraino azentua lehen erroaren azken silaban jarri izan balitz. Adibidez, *Aretxabaleta* etimologikoki 'aretx + zabal + -eta' da. Honek **Arétxabaleta* emango luke proposatzen dugun azentu ezarketarekin. Suposatu dezakegu hau garai batean euskalki arabarrean ez zela onargarria prosodikoki, eta aukera bat da latinaren eta erromantzearen eraginagatik izatea. Dakigunez, latinak eta hizkuntza erromanikoek (munduko beste hizkuntza askok bezala) ezin dute azenturik ezarri azken-hirugarren silabatik ezkererago.¹⁹ Hurrengo paragrafoan azaltzen dugu hau.

Fonologia metrikoan, hau da, azentuaren ezarketarako hatsarreak eta parametroak formalizatzeaz arduratzen den fonologiaren adarrean (cf. Hayes 1981, 1985, 1987, 1995; Halle eta Vergnaud 1987; Goldsmith 1990),²⁰ silabak edo morak unitate metrikoak direla eta hauek oin metrikoetan taldekatzen direla postulatu da. Oin metrikoak mugatuak edo ez-mugatuak izan daitezke. Oin mugatuak bitarrak dira, hau da, bi silaba edo bi mora hartzen dituzte. Oin bitarrek erritmo trokaikoa edo ianbikoa izan dezakete. Erritmo trokaikoak "ozen - ahul" patroia du, hau da, oineko bi silabetatik edo moretatik ezkerrekoa indartsua edo ozena da, azentua jaso ahal duena, eta eskuinekoa ahula da, azentua ezin duena eramane. Fonologia metrikoan, (x .) eskemarekin adierazten da eredu hau, 'x'-rekin silaba ozena adierazten delarik eta '.'-rekin silaba ahula. Erritmo ianbikoak alderantzizko prominentzia hurrenkera dauka, ozena eskuinean dagoelarik, hau da, (. x) formarekin. Oin trokaiko gehienak silabikoak dira, eta oin ianbiko gehienak moraiakoak dira, baina badira oin trokaiko moraiakoak eta oin ianbiko silabikoak ere. Latinak oin moraiako trokaikoa zuen hitzaren eskuineko muga, azken silaba estrametrikala zelarik, hau da, kalkulu metrikoetatik atetikoa. Azken silabaren estrametrikaltasuna proposatzeko arrazoia da latinean azentua azken silaban ez zela inoiz joaten. Azkenurreko silabak bi mora baldin bazituen (bokal luze batekin edo kontsonante batekin bukatzen bazen), oin trokaiko-moraiakoak osatzen zuen eta, beraz, lehen moran ezartzen zen azentua, (x .) erritmo edo prominentzia hurrenkerekin. Hau da, CVV edo CVC egituretako silabek oin moraiako bat osatzen zuten.

Adibidez, *amīcus* hitzak *i* luzea zuen azkenurreko silaban, eta azentua silaba horretan zihoan. Azken silaba estrametrikala da eta azkenurreko silabak bokal luzea du; beraz, bi mora ditu, bokal bakoitzak mora bat suposatzen duelako. Horrela, azkenurreko silabako bi morek oin moraiako bat osatzen dute. Horrelako silabak prosodikoki pisutsuak dira. Oin moraiako horretan, erritmo trokaikoa dugunez, azentua lehen moran doa, (x .) erlazioa jarraituz. (9)-n erakusten dugu nola funtzionatzen

¹⁹ Gazteleraz badaude *dándoselo, permitiéndotelos* eta horrelako hitz proparoxitonoaz gairik higitako hitzak (gazteleraz *palabras sobreesdrújulas* bezala ezagutzen direnak), baina hauek aditzaren atzean itsatsitako izenordainekin lortzen dira, eta morfologikoki izenordain hauek ez dira atzizkitzat hartzen.

²⁰ Euskaraz idatzita, sarrera edo laburpen gomendagarria aurki daiteke Hualde (1997)-ren lehen zatian (lehen hiru kapituluetan).

duten oin osaketak eta azentu ezarketak. Bokal luzea bi bokalen bitartez adierazten dugu. Fonologian ohikoa denez, morak μ ikurrarekin adierazita daude, oinak parentesi biribilen bitartez ‘( )’ eta estrametrikalitatea angeluzko parentesiekin, ‘< >’.²¹

- (9) *a . m i i . <cus>*
       ($\mu\mu$)
       (x .)
       amícus

Pedester bezalako hitz batean azkenaurreko silaba (.des.) kontsonante batekin bukatzen da. Latinez silaba bukaerako kontsonanteek ere mora bat suposatzen zuten maila prosodikoan, hau da, metrikan, eta beraz silaba horretan bi mora daude, bokalarena eta kontsonantearena. Azkenaurreko silaba horrek oin moraiko bat osatzen du, eta (x .) erritmo trokaikoarekin azentua lehen moran doa, bokalean hain zuzen:

- (10) *p e . d e s . <ter>*
       ($\mu\mu$)
       (x .)
       pedéster

Azkenaurreko silaba arina bazen, hau da, bokal laburra bazuen eta kontsonanterik gabe bere ostean (CV egiturarekin), azentua hitzeko azken-hirugarren silaban zihoan. Azentu proparoxitonoa, beraz. Adibidez, *cameram* hitzean azentua .ca. silaban erortzen zen, *cámeram*. Azkenaurreko silaban mora bakarra dago, bokalarena, eta oin bitarra osatzeko ezkerreago aurkitu behar da bigarren mora, ca. silabako bokalarena hain zuzen:

- (11) *c a . m e . <ram>*
       ($\mu \quad \mu$)
       x .)
       cámeram

Gaztelaniarako, arau edo eredu bat baino gehiago proposatu dira (Harris 1983, 1991, 1992, 1995; Den Os & Kager 1986; Halle & Vergnaud 1987; Roca 1988, 1991; Lipski 1997, besteak beste), baina arazorik gutxien aurkitzen dituen analisia da hitz bukaeran oin trokaiko moraiko bat proposatzen duena. Lipski-ren (1997) analisia jarraitu dezakegu. Gaztelaniarako ez dago zertan azken silabako estrametrikalitatea asumitu behar, kontuan izanik hainbat azentu oxitonozko hitzak daudela gaztelaniaz. Errazena azentu paroxitonoa da, azken bi silabak arinak direnean. Lipski-ren (1997) analisia sinplifikatuz, honelako adibideak izango genituzke:

- (12) *b o . l a*
       ($\mu \mu$)
       (x .)
       bóla

²¹ Hemen adierazitakoa Hayes-en (1981, 1985, 1987, 1995) analisisien moldaketa da.

Azkenaurreko silaba astuna denean, hau da, kontsonante bat duenean, silaba horrek jada oin bat osatuko luke bere kontsonantearekin, baina ezin da silaba bat bi erditan banatu oin bateko muga batekin, eta oin moraikoak hiru mora izango lituzke (egitura markatua da hau, baina onartzen da hainbat hizkuntzatan; cf. Hayes 1995, besteak beste). Hurrengo adibidean, *basta* hitzean, ezin da *bas.* silabaren erdian muga bat jarri (*sta*) oin bimoraiko batekin, eta *bas.* silaba osoa hartzen da. Oin horretan, (x .) prominentzia erlazioa jarraituz, azentua ezkerreko moran doa, hau da, lehen bokalean.

(13) *b a . s . t a*
 (μ μ μ)
 (x . .)
básta

Azentu proparoxitonoa azaltzeko, azken silabaren estrametrikalitatea behar dugu (Lipski-k 1997 azken moraren estrametrikalitatea asumitzen du, eta beharbada nahikoa izango litzateke).²² Adibidez, *teléfono* hitzean:

(14) *t e . l e . f o . < n o >*
 (μ μ)
 (x . .)
teléfono

Azentu oxitonoa azken silaba astuna duten hitzetan ikusten da (pluraleko hitzak albo batera utziz, pluraleko *-(e)s* atzizkia eremu metrikotik kanpo geratzen baita; ikus goian aipatutako erreferentzia guztiak). Silaba astunak diptongo batekin edo kontsonante batekin bukatzen direnak dira (hau da, C(C)VV edo C(C)VC formadunak):

(15) <i>c o n . v o y</i>	<i>p a . p e l</i>
(μ μ)	(μ μ)
(x .)	(x .)
<i>convóy</i>	<i>papél</i>

Latinaren eta gaztelaniaren eredu metrikoa azaldu dugu, azentua azken hiru silabetara nola mugatzen den erakusteko. Hemen proposatu nahi duguna da latinaren eta gaztelaniaren murriztapen metriko hau Arabako toponimo luze hauetara ere pasatu zela. Hau da, *Aretxabaléta*, *Arluzéa*, *Arzubiága*, *Aspárrena*, *Astegiéta*, *Azkoága*, *Berrostegiéta*, *Betoláza*, *Egiléta*, *Ergoiéna*, *Larrazkuéta*, *Luzuriága*, *Respaldíza*, *Ubarrúndia* eta *Zigóitia* hitzetan azentua ezkerregeri agertuko zen Arabako euskalkian zegoen azenturako araua aplikatuz, hots azentua (lehen) erroaren azken silaban jartzea (beherago azaltzen dugu toponimo bakoitza). Orduan, kasu hauetan konponketa bat bulztatu zen, hitzaren azentua eskuinerago eramanez, silaba bat edo bi geratzeko hitz bukaeraraino, hau da, azentua eremu edo «leiho» onargarriago batera eramanez. Izen bat izan ezik (*Aspárrena*), denetan uzten da bakarrik silaba azentugabe bat, hau da,

²² Azken moraren extrametrikalitatea ere asumitu beharko litzateke *túnel*, *árbol* bezalako hitzen azentu paroxitonoa azaltzeko. Bestela, azken silabarekin bi mora egongo lirateke, eta azentua oxitonoa izango litzateke (ikus Lipski 1997).

azentua azkenaurreko silabara eramaten da. Azentuera hau gaztelaniaz arruntena da, eta ematen du oinarritzkoagoa edo arruntagoa den azentu kokapen hau hartu zela konponketan. Ezin dugu jakin azentu moldaketa hau euskaraz ere gertatu zen. Gaztelerako ahoskerarekin ari gara hemen.

(16) <i>Aretxabaléta</i>	aretx + zabal + -eta	*Arétxabaleta	> Aretxabaléta
<i>Arluzéa</i>	har + luze + -a	*Árluzea	> Arluzéa
<i>Arzubiága</i>	har + zubi + -aga	*Árziubiaga	> Arzubiága
<i>Aspárrena</i>	atx + barren + -a	*Ásparrena	> Aspárrena ²³
<i>Astegiéta</i>	haitz + -tegi+ -eta	*Ástegieta	> Astegiéta
<i>Azkoága</i>	haitz-ko + -aga	*Ázkoaga	> Azkoága (Azkóaga xix. mendean)
<i>Berrostegiéta</i>	berro + (i)(t)z + -tegi +-eta	*Berróstegieta	> Berrostegiéta
<i>Betoláza</i>	behi + ola + tza	*Bétolaza	> Betoláza
<i>Egiléta</i>	(²)*gel-/*hel- + hegi + -eta	*Égileta	> Egiléta
<i>Ergoiéna</i>	her- + goien + -a	*Érgoiena	> Ergoiéna
<i>Larrazkuéta</i>	larra-tz + -gune + -ta	*Larrázkueta	> Larrazkuéta
<i>Luzuriága</i>	lur + zuri + -aga	*Lúzuriaga	> Luzuriága
<i>Respaldíza</i>	aretx + bal + di + -tza	*Réspaldiza	> Respaldíza
<i>Úbarrúndia</i>	ur + barrun + -di + -a	*Úbarrundia	> Ubarrúndia
<i>Zigóitia</i>	zuhi + goi + -ti + -a	*Zígoitia	> Zigóitia

Azkenik, badira bi toponimo azentua azken silaban dutenak, *Menagarái* eta *Urkabustáiz*. Hauek hitz elkartuen egitura dute, eta printzipioz lehen erroaren azken silaban beharko lukete azentua izan, araua jarraituz, ikusten ez diren *Menágarai eta *Urkábustaiz emanek. Hauentzako ere, *Gastéiz*, *Igái* eta *Goidáin* toponimoentzako erabilitako argudioa erabil dezakegu, hau da, CVV(C) egitura daukala azken silabak, eta gaztelaniaz ez da ezagutzen hitz paroxitonorik edo proparoxitonorik azken silaba astuna denean, hau da, CVV(C) egitura duenean. Hitz bateko azken silabak horrelako egitura duenean, azentuera oxitonoa dago (ikus (15)). Beraz, gaztelaniaren eragina izango genuke hemen ere.

(17) <i>Menagarái</i>	mena + garai	*Menágarai
<i>Urkabustáiz</i>	urka + busta + (i)(t)z	*Urkábustaiz

Honenbestez, euskal jatorrizko 147 herri izenen azentuaren egongunearen analisia ia bukatutzat ematen dugu. Toponimo batzuk, halere, azaltzeke geratuko lirerateke, ez baita ikusten azentuaren kokapena orain arte proposatutako arauekin azal daitekeenik. Banan-banan, alfabetikoki ordenatuta, hurrengoak dira. Parentesi artean, proposatutako arauak aplikatuz atera behar ziren formak jartzen ditugu, * ikurra aurrean jarritz:

²³ *Aspárrena* berezia da, azentua ez zelako azkenaurreko silabara pasatu, *Asparréna bihurtuz. Azentu proparoxitonoa dauka, eskuinera silaba bat bakarrik mugituz, baina gutxienez betetzen du azentua azken hiru silabatan ezartzeko muga edo murriztapen hori.

(18) <i>Ajárte</i>	haitz + arte	(*Ájarte)
<i>Andagóia</i>	Anda ²⁴ + goi + -a	(*Andágoia)
<i>Artxúa</i>	har- + -tsu/-zu + -a	(*Ártxua)
<i>Axpúru</i>	haitz + buru	(*Áxpuru)
<i>Azúa</i>	har + -zu + -a	(*Ázua)
<i>Eskíbel</i>	atx + gibel	(*Éskibel)
<i>Etxegóien</i>	etxe + goien	(*Etxégoien)
<i>Galarréta</i>	gal(h)ar + -eta	(*Galárreta)
<i>Ibisáte</i>	?? ²⁵ + -ate	(*Ibísate)
<i>Larrinóa</i>	larrin + -no + -a	(*Larrínoa)
<i>Lasárte</i>	lats + -arte	(*Lásarte)
<i>Nafarráte</i>	nafar + ate	(*Nafárrate)
<i>Oléta</i>	ola + -eta	(*Oláeta) ²⁶
<i>Ozaéta</i>	(²)oza + -eta	(*Ozáeta)
<i>Sojogúti</i>	Sojo ²⁷ + guti	(*Sojóguti)
<i>Ugálde</i>	ur + -alde	(*Úgalde)
<i>Úrarte</i>	ur + arte	(*Úrarte)

Haueti, gaur egun *Mendigúren* eta *Ibargúren* gehitu beharko genieke, hiztun gazte arabarrek honela ahoskatzen baitituzte, nahiz eta Salaberrik (2015) *Mendigúren* eta *Ibargúren* eman, jende nagusiagoren testigantzarekin ziurrenik, guk hemen proposatzen dugun azentu araua jarraitzen duten moduetan.

Herri izen hauetarako, esan dezakegun gauza bakarra da gaztelaniaren eraginez jaso zutela gaztelaniaz ohikoena den azentuera paroxitonoa.

4.2. Erdal jatorrizko herri izenak

Salaberriren (2015) liburuan aztertzen diren 523 herri izenetatik, 376 ez dira euskal jatorrizkoak, hau da, ez dute euskal jatorrizko errorik. Gogora dezan irakurleak hauen artean antroponimo guztiak sartu ditugula, izen propio bat eta jabetza adierazten duen latin berantiarren edo gaztelania zahararen atzizki batekin osatuak direnak, batez ere *-ano*, *-ana*, *-ico*, *-ica*, *-itu*, *-ita*, *-oni* edo *-ona*. Nahiz eta antroponimo

²⁴ *Anda* berez bilakaera bat da, antroponimo batetik, jabetza adierazteko *-ana* gehitu zitzaierarik: *Antius*/*Antus > *uilla antana > *Andana > *Andāhā > *Anda* (cf. Salaberrik 2015: 67). Agian jatorri ez-euskaldun honek euskarazko azentu ezarketaren arauetatik kanpo utziko zuen toponimo hau, nahiz eta bigarren partea euskalduna izan (*goien*), eta *Andágoia izan beharrean *Andagóia* ahoskatu zen azentua hitz osoaren azkenurreko silaban jarritz, jatorri euskaldunik ez zeukaten toponimoen antzera.

²⁵ Ez dago argi zein izan daitekeen lehen erroa. Salaberrik (2015) baztertu egiten du *ibi*.

²⁶ Toponimo hau historikoki *Olaeta* bezala dago dokumentatuta (Salaberrik 2015: 311). *Oláeta* ahoskatzen bazen, arau arrunta jarraituko zuen. Baina ikus *Ozaéta*.

²⁷ *Sojo* berez antroponimo baten bilakaera da, *Anda* bezala. Jabetza adierazteko, jatorrizko *Soleius* edo *Sollius* izen propioari *-ana* gehituz *(*fundu*) *solianu* > *Soliano > *Soliāhō > *Soljao > *Sollo > *So[ɜ]o* > *So[x]o* (hau da, *Sojo*) (cf. Salaberrik 2015: 67). *Andagóia* izenarentzako azaldu dugun bezala, agian jatorri ez-euskaldunak euskarazko azentu ezarketaren arauetatik kanpo utziko zuen toponimo hau, nahiz eta bigarren osagaia euskarazko *guti* izan. Horrela, *Sojóguti izan beharrean *Sojogúti* ahoskatu zen, azentua hitz osoaren azkenurreko silaban jarritz, jatorri euskaldunik ez zeukaten toponimoen antzera. Bestalde, Koldo Ulibarririk uste duenez (a.k.), *Sojoguti* herri izenaren bigarren osagaia ez da *guti*, *goiti* baizik.

hauek euskarazko bilakaera fonetikoak izan, jatorri ez-euskaldun bezala tratatu ditugu, pentsatuz gaztelaniazko azentuera izango zutela. Ba ia guztiek daukate azentu paroxitonoa, gaztelaniaz arruntena edo ohikoena. Bakarrik zortzik dute azentu oxitonoa: *Barrón*, *Kripán*, *Lagrán*, *Lahóz*, *Munáin*, *Oión*, *Paúl* eta *Sobrón*. Eta hamabostek dute azentu proparoxitonoa: *Abornicano*, *Apriguindana*, *Apricano*, *Arbigano*, *Artómaña*, *Berricano*, *Bóveda*, *Cárcamo*, *Délika*, *Estíbaliz*, *Étura*, *Jócana*, *Páganos*, *Virgala* (*Mayor/Menor*) eta *Yécora*.

Lan honetako bigarren atalean esan dugun bezala, kontsonantez (-n batekin) bukatzen diren herri izenetan -e bat zegoen, eta erori zen. Suposatu daiteke izen hauekin ere gaztelaniaz kontsonantez bukatzen diren azentuera oxitonoa azaltzeko erabiltzen den azalpena erabil dezakegula. Hau da, azken bokal hori erori aurretik azentuera paroxitonoa egongo zela, eta bokala erori ondoren bere aurreko kontsonantea aurreko silabako kodara pasatu zela. Salaberriren (2015) datu zaharrenetarikotan hitz bukaerako bokalak daude: *Barfóne/Barrhónes* (> *Barrón*), *Cripánes/Cripáne* (> *Kripán*), *Ullóne* (> *Oión*), *Palude* > **Palude* > *Paúl*, *Sobrone* (> *Sobrón*). *Lagrán* eta *Lahóz* ezin dira honela azaldu, eta ematen du erro silababakarrekotik datozela, gaztelaniazko *la* determinatzailea aurrean jarritz (Salaberri 2015: 239). *Munáin*-en kasuan, *Munnio* antroponimotik abiatuz (Caro Baroja 1980: 231), **Munniani* > **Munniãñi* > *Muniãñin* > *Muniãhin/Munniain* > *Munain* bilakaera izango genuke (Salaberri 2015: 295), azken pausuan hitz barruko *i* bokal sabaikaria hurrengo *i* bokal sabaikariagatik eroriz, disimilazioagatik.

Abornicano, *Apricano*, *Arbigano*, *Berricano*, *Délika* eta *Jócana* herri izenentzako, antroponimoak postulatu daitezke, azentua azkenaurreko silaban ezarriz. Salaberrik (2015) proposatutako etimologietatik (eta beste ikerlari batzuek proposatutakoetatik, ikerlari nafarrak onartzen dituenak), eta latinaren azentu arauak jarraituz, azentua azken-hirugarren silaban ezartzen zela pentsa dezakegu, azkenaurreko silaba arina edo ez pisutsua izango zelako. Jatorrizko antroponimotik genitiboak sortzeko atzizkiak gehituz silaba bat gehitzen zen, eta azentua silaba bat eskubirago mugituko litzateke baina oraindik azken-hirugarrenean eroriz (azentu proparoxitonoa): *Agórnicus* > **(fundu) agornicanu* > *Abornicano*; *Ápricus* > **(fundu) apricanu* > *Apricano* (azkeneko pausua euskarazko fonologia segmentala jarraituz, hots, bokal arteko herskari ahoskabeak ahostundu gabe); *Ápricus* > **(fundu) apricanu* > **Apricano* > **Arbigano* > *Arbigano* (erromantzeko fonologia segmentaleko arauak jarraituz, hots, bokal arteko herskari ahoskabeak ahostunduz); **Vérricus* > **(fundu) verricanu* > *Berricano*; **Odénnius* > **(uilla) odénnica* > **(uilla) odéñica* > **(uilla) odéllica* > *Odélica* > *Edélica* > *Délika*; **Ióc(c)us* > **(fundu) ióc(c)anu* > *Jócana*.

Bóveda latinezko *bóvata* izenetik etor daiteke ('behiak larratzen duten tokia'). *Estíbaliz* Mitxelena (1997) **Aestivalis* izenetik ateratzen du, proparoxitonoa izango zena, **Aestivalis* (Salaberrik 2015: 179 **Estival* + *-iz* ematen du beste aukera bat bezala). *Yécora* izena, herskari ahoskabe batekin, herskari ahoskabe geminatu bat zeukan forma batetik etor daiteke, **Ékkora* (Salaberri 2015: 390-391) > *Aequora* (Caro Baroja 1980: 95). *Virgala* herri izenen etimologia ez dago argi, baina Arabako *Berganza*, *Berganzo*-rekin lotuta badago (Albertos 2004: 260, 272), agian *berg-* erro indoeuoparretik dator (**bhergh-*) (cf. Nieto 1997: 359). Edozein kasutan, *Birgara* bazen forma zaharra, latinezko azentu eredua jarraituz *Birgara* izango litzateke, azkenaurreko silaba arina izanik.

Beste herri izen proparoxitonoen azentuera azaltzea zailagoa da. *Artómaña* eta *Étura* antroponimoetatik baldin badatoz, Salaberrik (2015) uste duenez, azentu

paroxitonoa aterako litzateke. *Artómaña* **Artobanius/*Artomanius* antroponimotik abiatu bazen (Salaberri 2015: 107) **Artomáña* eman behar izan zuen: **Artománius* > **(uilla) artomaniana* > **artomaniáñã* > **artomanjáñã* > **Artománia* > **Artomáña*. *Étura* herri izena ere, *Vétulo* edo *Vétulus* izenetik baletor, **(uilla) vetúlana* > **Betúrana* > **Betúrañã* > *Betúra* > **Fetúra* > *Hetúra* > **Etúra*.

Azkenik, etimologia iluneko herri izenak ditugu. *Apregíndana*-ren etimologia zalantzagarrria da (Salaberri 2015: 78-79). *Cárcamo* izenerako, Salaberrik (2015: 150) Albertos-en iritzia (2004) aipatzen du, ikerlari honen ustez oso antzinako jatorri indoeuroparrekoa edo aurre-indoeuroparrekoa da, zein izan zitekeen zehaztu gabe (*Caranca*-rekin lotzen du). **Cárcamus* batetik atera zitekeen, baina ez dakigu zer izan zitekeen izen hau. *Páganos* toponimoaren etimologia ez dago batere argi. Salaberrik (2015: 326) Mitxelena (1982) aipatzen du adierazteko erromatarren aurrekoa dela, baina ez euskarazkoa.

5. Laburpena eta ondorioak

Lan honetan Arabako 523 herri izenen azentu ereduak aztertu ditugu, gaztelaniaz ahoskatzen diren moduan. Ez dago lekukotasunik jakiteko izen horiek nola ahoskatzen ziren Arabako euskaraz, baina gure hipotesia izan da euskararen aztarna antzeman daitekeela. Herri izen hauetan azentuera proparoxitonoa, paroxitonoa eta oxitonoa ikusten da, eta nahiz eta gehienek azentu paroxitonoa izan, ez dira gutxi azentu proparoxitonoa dutenak. Guretzako hauek dira interesgarrienak, gazteleraz azentu proparoxitonoa markatua delako eta Arabako herri izenen artean ez da horren markatua. Azentu paroxitonoaren eta proparoxitonoaren banaketa azaldu dugu, ideia nagusi batekin: azentua erroaren azken silaban ezartzen dela. Hitz elkartuen osaera duten toponimoetan, azentua lehen erroaren azken silaban ezartzen da, eta erro + atzizki(ak) egiturako toponimoetan, erroaren azken silaban.

Eredu hau gaur egun bizkaierazko eskualde batzuetako azentu markatuko eredu da hein handi batean: hitz arruntetan, atzizki markatuek (pluraleko atzizki guztiek eta lexikoki markatutako atzizki batzuek) eta hitz elkartuetako bigarren erroek aurreko silaban ezartzen dute azentua (Hualde 1997). Deskribapenik zehatzena Bizkaiko iparraldeko hizkeretakoa da (seguraski tipologikoki interesgarriena delako, doinu-azentuzko sistema prosodiko bat izanik), baina Arratiako eta Zeberioako azentu eredu ere antzekoa da azentuera markaturako, silaba bateko eta biko erroekin gutxienez (ikus 3. atala). Txorierriko eta Durangaldeko azentu sistemak ez dira hone-lakoak gaur egun, erdialdeko azentu ereduak baizik, hau da, azentua hitzaren bigarren silaban ezartzen dutenak ([+2] laburdurarekin ezagutu izan dena Hualderen lanetatik).

Arabako herri izenen azentu ereduak Arabako euskalkiko azentu eredu erakutsiko lukeenez, eta sistema hori bizkaierako beste toki batzuetan ere ikusten bada, ondoriozta dezakegu sistema hori mendebalde osokoa zela garai batean.²⁸ Arabako

²⁸ Zuazoren (2012, 2017) ustez, Arabako euskalkia bizia eta eragingarria zen xvi. mendera arte edo, Gasteizko hiriaren indarrarekin. Ebidentzia dago ondorioztatzeko Arabako euskara berritzailea zela eta eragina izan zuela Bizkaiko hizkeretan eta ekialderagoko hizkeretan ere (gipuzkeran eta hego-mendebaldeko goi-nafarreran).

azentu ereduaren antz gehiago duen erdua Getxotik Gernikarainoko eskualdean aurkitzen dugula esan dugu, 3. atalean, eta geografikoki tartean dauden Txorie-riko eta Durangaldeko (Otxandio barne) hizkerek ez daukate sistema hau, erdialdeko eredutik gertuago daudelarik (Gipuzkoako eskualderik gehienak hartzen dituen). Baditugu arrazoiak pentsatzeko erdialdeko erdua (eta tartean dauden Bergaraldeko eta Urolaldeko erduak ere) berrikuntza bat dela eta zaharragoa dela gaur egun Bizkaiko iparraldean ikusten dugun azentu erdua (cf. Hualde 1993, 1997: 223-233; Elordieta 2011; Egurtzegi & Elordieta 2013, 2018). Bestalde, interesgarria da gogoratzea Arabako iparraldeko azken hiztun euskaldunen azentu patroï nagusia jada erdialdekoa dela, hau da, azentua hitz hasieratik bigarren silaban ezartzen duena (ikus 1. atalean aipatutako Gaminderen 1998 adibideak: *alárgune*, *armósue*, *ganádue*, *arrátóye*, *atzámarra*, *okélie*, *alábie*, *abératzak*, *alkátiek*, etab. Azentuera hau geografikoki gertu dauden Debagoieneko eta Durangaldeko hizkeren azentuera da.

Azentuera oxitonoa ere azaldu dugu. Euskal jatorrizko izenetan, irristariz (edo irristariz gehi kontsonantez) bukatzen diren herri izenetan aurkitzen da. Patroï hau azken silabaren pisu prosodikoarekin lotu dugu, hau da, silabako erriman (silaba hasierako kontsonanteen ondoren) VV(C) egitura dugunean. Latinaren eta erromantzearen azentu ereduaren eragina erakusten du patroï honek.

Badira toponimo batzuk ez dutenak jarraitzen arau nagusia. Azentua azkenaurreko silaban dute, baina araua aplikatuz ezkererago izan behar zuten. Batzuk latinaren eta erromantzearen azentu ereduaren eraginaren bitartez azaldu ditugu, azentua azken-hirugarren silaban baino ezkererago egotearen ezinezkotasunagatik azentua azkenaurreko silabara pasatu zela proposatuz (gaztelaniaz azenturako ohikoena den kokagunera). Beste batzuk, ordea, ezin izan ditugu azaldu, eta erromantzearen eta gaztelera garaikidearen eragina utzi dugu arrazoi bezala. Gutxi dira holakoak, 16 herri izen, euskal jatorrizko 147 herri izenetatik.

Erdal jatorrizko herri izen gehienek azkenaurreko silaban dute azentua, gaztelera ohikoena den azentu kokagunean. Bi motatako toponimoek azentua azken silaban dute. Alde batetik, hitz bukaerako *-e* baten erorketaren ondorioz hitz bukaeran geratu ziren kontsonanteekin bukatzen diren hitzak ditugu. Azkenik, kontsonantez bukatzen diren erro silaba bakarreko hitzak (erromantzezko *la* aurretik jarrita).

Bukatu behar dugu lan xume hau. Hemen tratatu dugun garai diakronikoa artikulu bilduma honek omentzen duen hizkuntzalari bikainak landu dituenak baino berantiarragoa da, baina espero dezagun gutxienez bere (eta beste batzuen) gustukoa izatea.

Bibliografia

- Albertos, M. L., 2004, «La lengua de los habitantes del País Vasco en la Edad de Hierro», *Estudios de Arqueología Alavesa* 21, 253-280.
- Caro Baroja, J., 1980, *Historia general del País Vasco*. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca, III. alea.
- Den Os, E. & R. Kager, 1986, «Extrametricity and stress in Spanish and Italian», *Lingua* 69, 23-48.

- Egurtzegi, A. & G. Elordieta, 2013, «Euskal azentueren historiaz», in R. Gómez, J. Gorrochategui, J. A. Lakarra & C. Mounole (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra*. Bilbo: UPV/EHU, 163-186.
- & —, 2018, «A history of the Basque accentual systems», eskuizkribua.
- Elordieta, G., 2011, «Euskal azentuaren bilakaera: hipotesiak eta proposamenak», in A. Sargana, J. A. Lakarra & P. Salaberri (arg.), *Pirinioetako Hizkuntzak: Lehena eta Oraina*, Iker 26. Bilbo: Euskaltzaindia, 989-1014.
- Gaminde, I., 1998, *Euskaldunen azentuak*. Bilbo: Labayru.
- Goldsmith, J., 1990, *Autosegmental and metrical phonology*. Cambridge, Blackwell.
- Halle, M. & J.-R. Vergnaud, 1987, *An essay on stress*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Harris, J., 1983, *Syllable structure and stress in Spanish: A nonlinear analysis*, Linguistic Inquiry Monograph 8. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- , 1991, «With respect to metrical constituents in Spanish», in H. Campos & F. Martínez-Gil (arg.), *Current studies in Spanish linguistics*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 447-473.
- , 1992, *Spanish stress: The extrametricality issue*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- , 1995, «Projection and edge marking in the computation of stress in Spanish», in J. Goldsmith (arg.), *A handbook of phonological theory*. Cambridge: Blackwell, 867-887.
- Hayes, B., 1981, *A metrical theory of stress rules*, MITko doktorego tesia [Indiana University Linguistics Club-ek eta Garland Press-ek argitaratua, 1985].
- , 1985, «Iambic and trochaic rhythm in stress rules», in M. Niepokuj *et al.* (arg.), *Berkeley Linguistics Society* 13, 429-446.
- , 1987, «A revised parametric metrical theory», *Northeastern Linguistic Society* 17, 274-289.
- , 1989, «Compensatory lengthening in moraic phonology», *Linguistic Inquiry* 20, 253-306.
- , 1995, *Metrical stress theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hualde, J. I., 1993, «On the historical origin of Basque accentuation», *Diachronica* 10, 13-50.
- , 1997, *Euskararen azentuerak*. Bilbo & Donostia: ASJUko gehigarriak XLII.
- Knörr, E., 2000, «Notas sobre el acento en los topónimos alaveses», in M. Gorrotxategi & H. Knörr (arg.), *II Onomastika Jardunaldien Agiriak. Urduña, 1987ko Iraila*. Bilbo: Euskaltzaindia, «Onomasticon Vasconiae» 17, 607-618.
- Lipski, J., 1997, «Spanish word stress: the interaction of moras and minimality», in F. Martínez-Gil & A. Morales-Front (arg.), *Issues in the phonology and morphology of the major Iberian languages*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 665-695.
- Mitxelena, K., 1982, «Sobre lengua vasca en Álava durante la Edad Media», in J. L. Orella (arg.), *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Vitoria-Gasteiz, RIEV 28, 299-306.
- , 1997, *Apellidos vascos*, 5. edizioa. Donostia: Txertoa.
- Nieto, E., 1997, *Breve diccionario de topónimos españoles*. Madril: Alianza Editorial.
- Roca, I., 1988, «Theoretical implications of Spanish word stress», *Linguistic Inquiry* 19, 393-423.

- , 1991, «Stress and syllables in Spanish», in H. Campos & F. Martínez-Gil (arg.), *Current studies in Spanish linguistics*. Washington, D.C.: Georgetown University Press, 599-635.
- Salaberri, P., 2015, *Arabal/Álava. Los nombres de nuestros pueblos*. Gasteiz: Euskaltzaindia & Arabako Foru Aldundia.
- Zuazo, K., 2012, *Arabako euskara*. Donostia: Elkar.
- , 2017, *Mendebaleko euskara*. Donostia: Elkar.

Garazi de Olano Martinitz-Xil

Gorka Elordieta

Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila

Letren Fakultatea

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

Unibertsitatearen ibilbidea, 5 - 01006 Gasteiz

gorka.elordieta@ehu.eus